

Döredijilik ynsaby

Category: Edebi tankyt, Filosofiýa, Goşgular, Kitapcy, Sözler
написано kitapcy | 22 января, 2025

Döredijilik ynsaby

DÖREDIJILIK YNSABY

Hemmelere mälim bolsy ýaly, ýazyja norma, aýlyk tabsyryk, ýyllyk plan berilmeýär. Biziň jemgyýetimizde döredijilik işgäri öz ynsabyna görä işleýär. Her birimizdäki şol ynsap ilki bilen, hemme zatdan öñ öz Watanymyzyň graždanynyň ynsabydyr. Şu ýagdaý döredijilik işinde biziň pozisiýamzy kesitleyär.

Aslynda pozisiýasız hem-de prinsipsiz edebiýaty göz öňüne getirmek kyn. Biziň ideologiýa duşmanlarymız partiýalyk hem-de halkylyk prinsiplerini özüniň hamyrmaýasy edip alan edebiýatymza myjabat atanlarynda, göýä biziň haýsydyr bir görkezme astynda işleýändigimizi her gezek dillerine çolaýarlar. Elbetde, döredijilik adamsy özünde belli bir ideýa, pikir stimuly bolmasa, durmuşyň "görkezmesine" uýmasa, kemally zat döredip bilmez. Biz ýazyjylar öz jemgyýetimize, halkymza hyzmat edýäris. Türkmen milli edebiýatynyň taryhyna azda-kände belet adam biziň hudožniklik nazarymyzyň mydama durmuşyň ahlak esasynda gönükdirilendigini, öz hakykatymzyň nurana taraplary bilen bir wagtyň özünde onuň ýetmezçilikli tarapyndan-da hiç haçan sowa geçmändigimizi görüp biler. Edebîýatyň partiýalylygyny we halkylygyny şol edebiýatyň beýik adamkärçiliği diýip hasap etmäge biziň hakymyz bar, biz öz eserlerimiziň adamkärçilikli bolmagyna ýardam edýändigini duýýarys, şeýle belent işe hyzmat edýändigimiz özümüzde kanagatlanma duýgusyny döredýär.

Biziň edebiýatymzyň daşary ýurtly duşmanlary "azat" döredijilik hakynda agyz dolduryp gürlänlerinde, "Düye öz boýunyň egriliginı bilmez" diýen türkmen nakyly hakydaňa gelýär. Olar "döredijilik azatlygy" diýýän sözleriniň aňyrsynda köplenç halatlarda ahlaksyzlygy ündeýän, okyjylary

ruhuboşluga iterýän gözçykgynç pornografiýa, ýürege düşgүнç bikeşplik, bihaýalyk, garaz adamkärçilige sygmaýan wejeralyklaruň baslygyp ýatandugy okyjylar hem-de tomaşaçylar dünýäsine giňden mälimdir. Eýsem şeýle edebiýat hem wagşylygy, melgunlygy ündemek bilen, nähilidir bir filosofiýa hyzmat etmeýärmi näme? Adamlara azgynlygy, göwnüçökgünligi ündeýän ýazyjysumaklar, olary apalaýan tankytçylar goý özleriji syásatdan üzñe hasaplamasynlar, olar adamlary hakyky ynsanlyk kämillingine ýetirmejek bolup pelesaň urýarlar.

Buržuaz jemgyýetde döredijilik işgärleriniň "azatlygy", olara döredilýän şertler barada W.I.Leniniň "Partiýa guramasy we partiýalaýyn edebiýat" diýen makalasynda aýdyşyndan jaýdar aýtmak mümkün däl:

"Puluň hökümdarlygyna esaslandyrylan jemgyýetde, zähmetkeşler köpçüliginiň gedaýlyk çekýän we sähelçe sanly baýlaryň mugthorluk edýän jemgyýetinde real hem-de hakyky "azatlyk" bolup bilmez... Buržuaz ýazyjynyň, hudožnigiň, aktrisanyň azatlygy pul haltasyna, pula satylmaklyga, özünü ekletmeklige diňe perdelenen (ýa-da ikiýüzlilik bilen perdelenýän) ýapjalykdyr".

(Eserler, 10-njy tom, 34-35-nji sah.).

Buržuaz jemgyýetde ýagdaý şu gün hem şeýle. Kapitalizm bolmajak nogsany döretdi: onuň jemgyýetçilik gatnaşyklary sosial hem medeni progresiň esasy maksadynyň şahsyýeti, onuň ukyplaryny ösdürmäge gapma-garşy bolmagyny döretdi. Şoňa görä döredijilik "azatlygy" olarda ilatyň aglabá köplüğini hususyýetçi açgözler, egoistler terbiýelemek azatlygydyr.

Gowy zat bolsa biz öwrenmeli hiç haçan özümize kiçilik bilmändik. Biz dünýä edebiýatynyň iň gowy nusgalaryndan öwrendik we öwrenýaris. Şoňa görä-de buržuaz jemgyýetde ýaşap, durmuş hakykatyny öz bolşunda, real suratlandyrýan ýazyjylaryň gazanan çeperçilik üstünliklerine biz uly hormat goýýarys. Sebäbi, ajaýyp, arassa, adamkärçilikli sungat eserleri tutuş adamzada degişli ruhy hazynadır.

Öz nobatında köp milletli sowet edebiýatynyň görnükli

wekilleri Berdi Kerbabaýewiň, Muhtar Auezowyň, Resul Gamzatowyň, Çingiz Aýtmatowyň, E.Meželaýtisiň, M.Rylskininiň, Mirzo Tursunzadäniň we başgalaryň kitaplarynyň dünýäniň kän dillerinde ürç edip okalýandygy bizi guwandyryr. Sebäbi şol kitaplarda ynsan mertebesi belende göterilýär, ýonekeý ynsan şöhratlandyrylýar.

Biziň "tankytçylarymyzyň" gepine ynansaň, hamana bizde temada, kimiň näme ýazmalydygy-da salgy berilýärmiş, biz öz išimizde haýsydyr bir berilýän görkezmeden çykyp bilmeýärmişik, bardy-geldi şol görkezmä eýermesek, bizi yzarlap başlaýarmış. Muňa näme diýersiň?!

Men elli ýaşyyny gylla ýaryny edebi döredijilige bagışladym. Emma çärýek asyryň dowamynda öz döredijilik planlarymy görkezme esasynda düzen wagtyň ýadyma düşenok. Öz döredijilik ýolumy 50-nji ýyllaryň ortalarynda Türkmenistanyň günorta çöllüğinde başlanan Garagum kanalynyň gurluşygyndan başladym. Adalatyň hatyrasyna bir hakykaty aýtmak zerur – biziň tebsiräp ýatan topragymyzy Amyderýanyň bol suwy bilen üpjün etmek şol gurluşyk, dogrudan-da, partiýamzyň we hökümətimiziň karary, syýasy garşıdaşlarymyzyň diki bilen aýdanyňda, görkezme esasynda başlandy. Bu dogry. Emma şol döwürde ýaş şahyr bolan maňa Garagum kanalynyň gurluşygyndan eser ýazmaly diýip hiç kim görkezme bermändi. Çöl bilen başa-baş göreşe çykan şol merdana adamlar hakynda kitap ýazmaga Garagumuň göwsünde önüp-ösen, çagalygyny geçiren, damja suwuň gadyr-gymmatyna juda ir düşünen meni – çarwa oglunu öz ynsabym mejbur etdi. Başgaça bolup-da biljek däldi. Men gurak sähramyza suw getirýän gahrymanlara bol suwy asyrlar boýy arzuw edip gelen atababalarymyzyň adyndan hem-de özümiň we geljek nesilleriň adyndan minnetdarlygy çeper söz arkaly beýan etmegi ogullyk borjum hasap etdim.

Hakyky progressiw medeniýeti ösdürmek üçin döredijilik azatlygy zerur. Has dogrusyny aýtsaň, munuň özi medeniýeti ösdürmegin esasy şerti hem. Muny biziň jemgyýetimiz, halkymyz, partiýamyz ykrar edýär. Hut şuňa görä-de biziň Konstitusiýamyzda raýatlaryň tehniki we çeper döredijilik azatlygy kanuny esasda kepillendirilýär.

Sosialistik realizm hakykaty dogruçyk hem-de şahyrana beýan etmäge doly mümkünçilik berýär. "Gyzgyn sähra" poemasyny ýa-da "Sormowo-27" ("Göreş meýdany") powestini okap her bir adam şol eserleriň gahrymanlarynyň we personažlarynyň uçdantutma "ak guş" däldiklerini gowy bilýändir. Olarda položitel obrazlar bilen birlikde otrisatel tipler hem bar. Maňa bu hakda-da görkezme beren ýok. Emma men sosialistik realizmiň durmuş hakykatyny ýuwmarlaman, ony öz bolşunda çeper hakykata öwürmegi talap edýändigine düşünýärin. Hakykatdan uzakda durmuş wakalary owadanlanyp görkezilen eserleriň okyjyny özüne çekip, ony ynandyryp bilmejekdigi hemmä belli hakykat ahyryn. Ol hiç haçan sözüň doly manysyndaky çeper eseriň derejesine yetip bilmez. Bu ähli sowet ýazyjylarynyň, şol sanda meniň hem ynanjym. Ynanjyň garşysyna gitmek gürrünsiz gabahatçylygyň üstünden elter. Meniň ýaşuly kärdeşlerimiň biriniň jaýdar belleýsi ýaly, biziň ýaramaz ýazmakdan başga ähli hukuklarymyz bar. Ýaramaz, gowşak eserleri bolsa (gynansak-da, beýle eserler hem bar) başga hiç kim däl-de, ilki bilen öz köp sanly okyjylarymyz ýazgarýar. Düşünjeli, estetiki taýdan ösen, dannawly okyjylary biz iñ ýokary sudýamyz hasaplaýarys.

Hawa, biz kitaplarymyzyň goruny halk durmuşyndan susup alýarys. Emma hut şu ýagdaý hem biziň edebiýatymza hem-de ony döredýänlere myjabat atýanlara ýaramaýan bolarly, olar biziň il arasyňa çykmagamyzy-da, halk bilen üzňüsiz aragatnaşyk etmekde durmuşa ornaşdyrýan täze peýdaly formalarymyzy-da nähilidir bir görkezme bilen baglanychdyrmaga synanyşýarlar. Mysal üçin, doganlyk sowet respublikalarynyň arasynda geçirilýän, däbe öwrülen edebiýat günlerine hem şübheli garamaga endik edipdirler.

Mundan iki-üç ýyl ozal sowet edebiýatynyň Azerbaýjan SSR-inde geçirilen günlerine gatnaşmak maňa miýesser boldy. Bu edebi baýramçylyga daşary ýurtlardan hem esli myhman gelen eken. Iñ bolmanda, ýer-ýurt görmegiň, täsir toplamagyň, ol ýa-da beýleki halkyň taryhy, medeniýeti, däp-dessury bilen tanyş bolmagyň ýazyjy üçin diñe bir peýdaly hem däl-de, eýsem zeruryýetdigini, tebigy islegidigini akyllı-başlı hiç bir adam inkär etmese gerek. Biziň doganlyk baryş-gelişlerimizi, milli

edebiýatlaryň özara baýlaşmagyna eltýän şu ajaýyp edebi däbimizi myjabatçylar goý "görkezme esasynda geçirilýän çäre" hasap edibersinler, özleri öz toslamalaryna ynanýan bolsalar, goý ynanybersinler. Emma beýle asyllý däplerden biziň asla yüz öwürmekçi däldigimize-de goý ynansynlar.

Bir gezek men Daşhowuz etrapynnda ady dile düşen goja bagbanyňka bardym, ol gowy adam häzir dünýäde ýok, ýöne dirikä öziüne ajaýyp ýadygärlilik galdyrdy, onuň ýetişdiren çarbagy henizem uly ýoluň ýakasynda seleňläp görünýär. Şol uly bagyň ýeri ozal boş ýatan şorluk eken. Gazak aga şol boşlugy çarbaglyga öwrüpdır, ýaşy çene baran goja daýhana şol ýerde bag ýetişdirmäge hiç kimiň görkezme bermändigi, elbetde, düşnüklidir.

Halajyň Pelwert obasynyň günbatar tarapyndaky çägelikde, uly ýoluň ýakasynda hem uly bir bag bar. Bagyň ortasynda bolsa sowuk suwly guýy bar. Guýyny gazanam, şol guýynyň suwundan nahal suwaryp, bag ýetişdirenen Begmyrat aga. Biziň myjabatçylarymyza bu ýagdaý düşünmek hem juda kyn düşse gerek. Sebäbi goja daýhan uly ýoluň ýakasyndaky şol guýyny, şol bagy özi üçin däl-de, ýolagçylar sowuk suwuň başynda dem-dynç alsynlar diýip edipdir. Gazak agany ýa-da Begmyrat agany görmek üçin, olar bilen gürrüňleşmek üçin biz olaryň ýanyna gitmäge mydama taýyn, şol ajaýyp zamandaşlarymyza bagışlap, gazet-žurnallarda ençeme oçerkler, goşgular çap edildi. Sebäbi adamkärçilikli sungatyň nazary mydama ideala tarap gönükdirilendir. Ýokarda ady agzalan goja bagbanlarda biz öz idealymyzy görýärис. Şolaryň obrazyny döretmek üçin, zähmetini şöhratlandyrmak üçin bolsa biz hiç hili görkezmä garaşyp durmaýarys.

Meniň goşgularymyň birinde şeýle setirler bar:

Akar suwsuz Garagumuň göwsünde
Goşuldym men iň ullakan akyma.

Eýýäm häzirki nesil üçin bu setirleriň birneme düşnüsiz bolup görünmeli mümkün. Sebäbi, Aşgabatdan 100 kilometr demirgazyga, merkezi Garaguma, meniň önüp-ösen ýerlerime häzir Amyderýanyň

şepagatly suwy bardy. Uly diametrli ägirt turbalar arkaly çekilýän sowma kanal demirgazyga, çölüň jümmüşindäki Ýerbende ýetip barýar. Ýone men taryhy faktadan ugur alyp, bu setirleri ýazypdym: meniň ata-babalarym öz ömürlerini çarwaçylyk bilen meşgul bolup geçiren adamlar. Çopan taýagyny olar ellerinden düşürmändirler. Sowet häkimiýeti bolmadyk bolsa, çopan taýagyny meniňem olardan miras alyp galmalydygyna men gowy düşünýärin. Garagumda biziň "Daşly" guýymyzda çarwalaryň üýşüp kolhoz gurany meniň ýadyma ýakymly düýä ýaly bolup düşyär. Kolhozyň ady hem "Birleşikdi". Onsoň şol ýerde mekdep açdylar. Biz hem şol mekdepde okap başladyk. Şol mekdepde okanlaryň biri meniň obadaşym Rejep Baýramowyň soňky ykbaly barada aýtsam, biziň edebiýatymyzyň töhmetçileri ynanarmyka beri? Hawa, çarwa ogly Rejep Baýramowy indi ýurdumyzyň ylmy jemgyýetçiliği gowy tanaýar. Ol tehniki ylymlaryň doktory, respublikamyzyň Ylymlar akademiýasynyň habarçy členi, professor. Ol Gün energiýasyny halk hojalygyna hyzmat etdirýän görünüklü spesialistleriň biri.

Men bolsa ýaşlykdan edebiýaty söýdüm. Gumlularыň durmuşyndan ýazan romanym üçin Türkmenistanyň iň ýokary edebi baýragynyň – beýik klassygymyz Magtumguly adyndaky Döwlet baýragynyň laureaty diýen ada mynasyp boldum. Bu durmuş faktlary akar suwsuz Garagumuň göwsünde biziň iň ullakan akyma goşulandygymyz baradaky setirleriň asla howaýy däldigine güwä geçýär.

Sowet ýazyjysy bolan biz öz professional kärimiziň tebigaty boýunça aslynda özümüzü jemgyýetçilik işgäri hasaplamağa endik edipdiris. Şu ýagdaýyň özi ilki bilen biziň graždanlyk pozisiýamyz hem-de borjumyz bilen baglydyr. Emma diňe sowet ýazyjysy däl, eýsem-de özünü dünýä beren halka hormat goýyan her bir ýazyjy özünü halkdan, jemgyýetden üzňe duýup bilmez diýip men pikir edýärin. Gündogar poeziýamyzyň klassyky pälwanlarynyň, şol sanda Nowaýynynyň, Magtymguly Pyragynyň biziň günlerimize gelip ýeten ölmez-ýitmez şygylary zamanynyň hem-de halkyň ar-namysyna, gülküsine hem-de agysyna, söýgüsine hem-de hesretine eýlenendir. Şu gornetin hakykata garamazdan, garaz bize myjabat etmäge dili öwrenen daşary ýurtly

tankytçylarymyz bize jemgyýetçilik işlerine işeňñir gatnaşýanlygymyz üçin-de dil ýetirmäge synanyşýarlar. Olaryň pikiriçe, jemgyýetçilik işi edebiýaty döretmäge päsgel berýärmiş. Ol jenaplar biz hakda gör nähili "alada" edýärler?! Emma meb jemgyýetçilik işini artykmaç yük hasap edýän hiç bir kärdeşime gabat gelmedim. Meniň özüm hem jemgyýetçilik işleriniň ençemesini başardygymdan höwes bilen ýerine ýetirip gelýarin. Respublikanyň Ýazyjylar soýuzynyň prawleniýesiniň çleni hökmünde geçirilýän köp sanly çärelere gatnaşmak ýa-da "Sowet edebiýaty" žurnalynyň redaksion kollegiýasynyň çleni hökmünde redaksiýa kömek etmek, ýa bolmasa, döredijilik soýuzymyzyň medeni-şeflik komissiýasyna ýolbaşçylyk etmek, çeper edebiýaty propogandırlemek baradaky býuronyň işine ýardam etmek, elbetde, meniň belli bir wagtymy alýar. Emma bu zatlary "sen etmeli' diýip zoraýakdan boýuma dakýan ýok. Şeýle etmäge seni graždanlyk borjuň, edebi ynsabyň mejbur edýär. Onsomam jemgyýetden üzňe ýazyjyny meniň özüm-ä hakyky ýazyjy hasaplap biljek däl. Gaýta şu hili jemgyýetçilik işleri bolup geçýän wakalardan habardar bolmaga, köp taraply durmuşymza has içgin aralaşmaga gös-göni kömek hem berýär ahyry! Aslynda, jemgyýetçilik borju ýa-da jemgyýetçilik işeňñirligi diýen sözleriň manysyna bize myjabat atýanlaryň dogry düşünjekdigime meniň ynamym ýok, sebäbi ajaýyp sypatlar sowet adamynyň tebigatyndan gelip çykýar ahyry.

Her niçik-de bolsa sowet ýazyjysynyň "döredijilik azatlygynyň çäklendirilýändigi" hakynda olaryň çyna berimsiz ýalan sözleri bize täsir etmän duranok. Sebäbi özümüz barada kesekiniň "alada" edýändigini, nebsini agyrdýandygyny görmek bjzj biperwaý ýagdaýda goýanok... Biziň olara haýpymyz gelýär. Dogrudan-da haýp!

Biz "döredijik azatlygy" diýen söze perdelenip, nämäniň göz öňünde tutulýandygyna gowy düşünýärис. Hawa, biziň ýazan, ýazjak zatlarymuz barada geňeşýän bir maslahatçymyz bar, ol hem özümiziň çep gursagymyzda urýan ýüregimiz, ynsabymyz. Ynsapdan çykmak bolsa biziň illerde gowy görülýän zat däl. Ýüregimizem, ynsabymyzam bize bir zat salgy berýär ~ halk üçin ýazmaly, adalatly ýazmaly.

Berdinazar HUDAÝNAZAROW.

Edebi tankyt